

ARHIM. MIHAIL DANILIUC

MAICA DOMNULUI
ÎN CULTUL DIVIN ORTODOX
ȘI ÎN CULTURA ROMÂNĂ
(POEZIA CULTĂ)

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
IAȘI, 2021

Cuprins

Cuvânt înainte	9
Introducere	19
1. Cultul Maicii Domnului în viața Bisericii.	
Istorie, apariție și dezvoltare	29
1.1. Zorii cultului Maicii Domnului	29
1.2. Cultul mariologic în primele secole, manifestat în ritualul euharistic	36
1.3. Extinderea cultului de la ritualul euharistic la celelalte slujbe din biserică	41
1.4. Mariologia în doctrina Bisericii Ortodoxe, după cum reiese din scrierile Sfinților Părinți și din hotărârile sinoadelor ecumenice	44
1.5. Sărbătorile Maicii Domnului, formă concretă de manifestare a cultului marial	54
1.5.1. Nașterea Maicii Domnului	54
1.5.2. Acoperământul Maicii Domnului	61
1.5.3. Aducerea la Templu a Fecioarei Maria	65
1.5.4. Zămislirea Sfintei Fecioare Maria de către Sfânta Ana	71
1.5.5. Soborul Maicii Domnului	75
1.5.6. Bunavestire	79
1.5.7. Izvorul Tămăduirii	85
1.5.8. Punerea cinstitului veșmânt al Preasfintei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoarea în biserică Vlaherne	87
1.5.9. Adormirea Maicii Domnului	89
1.5.10. Punerea în raclă a cinstitului brâu al Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu	107
1.5.11. Alte zile de pomenire	109

2. Maica Domnului în cultul divin ortodox și în spiritualitatea liturgică românească	110
2.1. Maica Domnului în Taina Botezului și a Mirungerii	114
2.2. Maica Domnului în Taina Spovedaniei	119
2.3. Maica Domnului în Taina Cununii	122
2.4. Maica Domnului în Taina Sfântului Maslu	126
2.5. Maica Domnului în Taina Hirotoniei	129
2.6. Maica Domnului în Sfânta Liturghie	132
2.6.1. Prezența Fecioarei Maria în rugăciunile de pregătire, cele de la Proscomidie și în Liturghia catehumenilor	132
2.6.2. Maica Domnului în citirile biblice de la dumnezeiasca Liturghie	138
2.6.3. Axioanele Maicii Domnului. Istorie și evoluție	142
2.6.4. Anafura. Istorie și simbolism	146
3. Maica Domnului în Laudele bisericesti	152
3.1. Aspecte mariologice în rânduiala Miezonopticii	153
3.2. Aspecte mariologice în rânduiala Utreniei	157
3.3. Aspecte mariologice în rânduiala Ceasurilor	164
3.3.1. Mariologia Ceasului Întâi	166
3.3.2. Mariologia în Ceasul al Treilea	169
3.3.3. Maica Domnului în rânduiala Ceasului al Șaselea	171
3.3.4. Aspecte mariologice în rânduiala Obedniței	173
3.3.5. Aspecte mariologice în rânduiala Ceasului al IX-lea	177
3.4. Aspecte mariologice în slujba Vecerniei	182
3.5. Maica Domnului în rânduiala Pavecerniței	187
4. Aspecte mariologice în ierurgiile mai importante și în unele slujbe de binecuvântare a vieții omului	195
4.1. Mariologia în rânduiala Sfințirii Marii a apei, la Bobotează	196
4.2. Mariologia în rânduiala Sfeștaniei sau Aghiasma mică	197
4.3. Mariologia în rânduielele legate de sfârșitul vieții pământești a omului	203
5. Maica Domnului în cultura română	215
5.1. Cultura și Biserica	215
5.2. Maica Domnului în cultura română, poezia cultă	222
5.2.1. Ioan Alexandru	233
5.2.2. Valeriu Anania	237
5.2.3. Tudor Arghezi	240

5.2.4. Lucian Blaga	245
5.2.5. Ana Blandiana	248
5.2.6. Dimitrie Bolintineanu	253
5.2.7. Timotei Cipariu	255
5.2.8. George Coșbuc	258
5.2.9. Aron Cotruș	261
5.2.10. Nichifor Crainic	262
5.2.11. Traian Dorz	265
5.2.12. Sfântul Mitropolit Dosoftei	269
5.2.13. Victor Eftimiu	272
5.2.14. Mihai Eminescu	274
5.2.15. Octavian Goga	284
5.2.16. Radu Gyr	287
5.2.17. Bogdan Petriceicu Hasdeu	290
5.2.18. Arhim. Cleopa Ilie	292
5.2.19. Șt. O. Iosif	296
5.2.20. Magda Isanos	299
5.2.21. Cezar Ivănescu	302
5.2.22. Sfântul Antim Ivireanul	304
5.2.23. Zorica Lațcu - Maica Teodosia	307
5.2.24. Adrian Maniu	313
5.2.25. Ileana Mălăncioiu	316
5.2.26. Samuil Micu	318
5.2.27. Vasile Militaru	321
5.2.28. Adrian Păunescu	324
5.2.29. Ion Pillat	326
5.2.30. Sandu Tudor (Alexandru Teodorescu – ieroschimonahul Daniil)	332
5.2.31. Sfântul Ioan Iacob Hozevitul	339
5.2.32. Sfântul Neagoe Basarab Voievodul	342
5.2.33. Cassian Maria Spiridon	346
5.2.34. Zaharia Stancu	348
5.2.35. Nichita Stănescu	351
5.2.36. Ionel Teodoreanu	354
5.2.37. Al. O. Teodoreanu	357
5.2.38. Ianache Văcărescu	360
5.2.39. Alexandru Vlahuță	363
5.2.40. Vasile Voiculescu	366
Concluzii	373
Bibliografie	381

Cuvânt înainte

Cercetarea teologică românească, mai veche și mai nouă, înregistrează un număr impresionant de lucrări dedicate Maicii Domnului, lucrări care prezintă aspecte biblice, doctrinare, misionare, patristice, liturgice, morale și duhovnicești care se adaugă tezaurului bibliografic prezent și în alte tradiții creștine. Atenția deosebită acordată Maicii Domnului se întemeiază pe rolul special și de excepție pe care ea l-a avut în istoria mântuirii și în actul întrupării Mântuitorului nostru Iisus Hristos, și pe care îl are în cultul divin ortodox, în spiritualitatea comunitară și în cea particulară. Referindu-se la prezența Maicii Domnului în cadrul cultului divin și în spiritualitatea liturgică ortodoxă, unii teologi au vorbit despre o *omniprezență* a ei, întemeindu-se pe faptul că, avându-L pe Hristos în centru (cultul divin și spiritualitatea liturgică ortodoxă au caracter *hristocentric*), nu-L putem adora pe El prin laude și cântări despărțindu-L de aceea care L-a purtat în pântece, așa cum, atunci când o preamărim pe ea, nu o putem separa de Cel întrupat în sânurile sale prin bunăvoința Tatălui și cu săvârșirea Duhului Sfânt. Această nedespărțire a Maicii Domnului de Fiul ei și Dumnezeu nostru al tuturor ilustrată cu prisosință de iconografia liturgică se reflectă și în literatura teologică, din cele mai vechi timpuri și până astăzi.

Bogăția imnelor liturgice închinare Maicii Domnului, mulțimea rugăciunilor adresate ei, prezente în toate slujbele oficiate pentru întreaga obște a credincioșilor, sau în cazuri particulare, fastul sărbătorilor întâlnite pe tot parcursul anului bisericesc, diversitatea reprezentărilor iconografice cu chipul Maicii Sfinte și al Dumnezeului Prunc și altele asemenea, arată că viața noastră în Biserică este plină de Maica Domnului. De altfel, nu întâmplător, anul bisericesc curge între două sărbători mari, închinare Maicii Domnului: Nașterea (8 septembrie) și Adormirea ei (15 august). Dar nu numai anul bisericesc este așezat sub rugăciunile și ocrotirea Maicii Domnului, ci și viața particulară de zi cu zi a credinciosului smerit și evlavios. El mai lesne capătă îndrăznirea a striga către Maica Domnului decât a striga către Fiul ei și Dumnezeu pentru că a învățat din experiența celor îmbunătățiți duhovnicește și din propria-i experiență că „rugăciunea Maicii poate mult (are putere mare n.n.) spre îmblânzirea Stăpânului”.

Deși, despre Maica Domnului s-a scris deosebit de mult, considerăm că încă mai sunt teme de importanță care-și așteaptă timpul potrivit și oamenii pricepuți care să scrie despre ele. În această cheie se înscrie și tema despre *Maica Domnului în cultul divin ortodox și în cultura română* (poezia cultă) încredințată spre cercetare părintelui Arhimandrit Mihail Daniliuc, egumenul Schitului Vovidenia al Marii Lavre a Neamțului, aflat, așa cum inspirat s-a spus, în Poiana Liniștii. I-a venit timpul acestei teme pentru că s-a găsit omul potrivit. Părintele Mihail, teolog profund, matur în gândire și iscusit în lucrare, condeier experimentat, cu multe scrieri și publicații la activ, apreciate, pe drept, de cititorii rafinați și cu discernământ, având evlavie curată, sinceră, statornică și mereu înmulțită la Maica Domnului, ocrotitoarea schitului pe care dânsul îl păstorește, este omul potrivit și cu priceperea necesară pe care tema l-a așteptat, l-a căutat și l-a găsit. De fapt, văzând rezultatele muncii, cred că s-au așteptat, s-au căutat și s-au găsit reciproc. E greu de spus dacă tema a fost croită pentru om sau, invers, omul a fost croit pentru temă.

Alcătuită ca teză de doctorat, sub îndrumarea noastră, la Școala Doctorală a Facultății de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași, lucrarea al cărei titlu a fost enunțat mai sus, urmează cu strictețe criteriile și împlinește pe deplin exigențele specifice cercetării la nivel de doctorat.

Astfel, după o parte introductivă, în care sunt prezentate motivele care au determinat cercetarea acestei teme, obiectivele pe care cercetătorul își propune să le atingă, metodele de lucru pe care le va utiliza pentru atingerea obiectivelor propuse și stadiul actual al cercetării acestei teme, urmează șase capitole, împărțite în subcapitole impuse de strategia cercetării pe care autorul o întreprinde și bine chivernisite în ceea ce privește dimensiunea lor, iar în final sunt așezate concluziile generale și bibliografia selectivă.

În prezentarea stadiului actual al cercetării temei sunt evidențiate operele cele mai importante care s-au scris despre Maica Domnului, autorul insistând, cum era firesc, asupra celor care au legătură cu cercetarea teologico – liturgică.

Noutatea pe care părintele Mihail o aduce prin cercetarea sa are o dublă componentă: pe de o parte, preacuvioșia sa face o prezentare completă a rugăciunilor și imnelor adresate Maicii Domnului, cuprinse în structura fixă a celor șapte Laude bisericesti zilnice, în slujbele din *Liturghier* și

în cele din *Molitfelnic*, precizând, totodată, motivele invocării ei și semnificațiile acestor rugăciuni și imne, iar pe de altă parte, pentru prima dată în spațiul românesc, la nivelul unei teze de doctorat, se realizează un studiu temeinic despre Maica Domnului în poezia cultă românească. Până în prezent, problematica aceasta a fost atinsă tangențial. Prin noutatea pe care o aduce, lucrarea realizată de părintele Mihail Daniliuc deschide o nouă direcție de cercetare în Teologia Liturgică românească și contribuie semnificativ la progresul cercetării în domeniu. Noutatea acestei abordări stă și în faptul că tema tratată se adresează nu numai mediului teologic, ci și oamenilor de cultură, mediului academic universitar și pre-universitar laic și tuturor iubitorilor de poezie religioasă. Conținutul lucrării, cu două părți distincte, partea teologico – liturgică și cea de poezie, reprezintă o abordare interdisciplinară, care sporește în mod evident valoarea acestei lucrări. Interdisciplinaritatea abordării a determinat construirea comisiei finale de susținere a tezei din specialiști în domeniul Teologiei Practice, cărora le mulțumesc pentru amabilitatea și disponibilitatea de a răspunde invitației noastre, și din specialiști în domeniul literaturii române, cărora, de asemenea, le mulțumim pentru amabilitate și disponibilitate.

Lucrarea pe care am avut bucuria să o coordonez se distinge nu numai prin interdisciplinaritatea ei, prin profunzimea teologică a primei părți și prin valorificarea consistentă a poeziei mariologice pe care o întâlnim în spațiul românesc, ci și prin frumusețea literară a textului, prin stilul elegant și prin armonia frazeologică, aspecte care îl descoperă pe autor ca pe un condeier de excepție. De altfel, părintele Mihail, autorul acestei lucrări, este prezent de multă vreme în spațiul publicistic românesc, teologic și laic, publicând un număr însemnat de articole și studii și câteva cărți apreciate de teologi și de specialiști în literatura română contemporană. Lecturarea acestei lucrări este o adevărată încântare, fapt constatat de membrii comisiei de îndrumare pe parcursul elaborării ei și de cei care au avut acces la textul ei. Din punct de vedere științific, lucrarea este întocmită la un înalt nivel, argumentată științific temeinic, autorul reușind să exprime echilibrat aspectele teologice, de care este dependent prin formația sa și aspectele legate de poezia religioasă românească, a cărei cercetare a devenit o adevărată pasiune pentru dânsul. Rezultatele cercetării ne îndreptățesc să credem că, atât alegerea temei, cât și alegerea cercetătorului ei, au fost inspirate. Valoarea științifică a lucrării este susținută de cele peste patru

sute de surse utilizate și de cele 1046 de note bibliografice care constituie suportul argumentativ al textului final.

Referindu-se la obiectivele pe care și le-a propus, părintele Mihail precizează faptul că aspectele dogmatice și istorice, referitoare la mariologia ortodoxă, au fost atinse parțial, doar atât cât a impus contextul, pentru a evita repetarea, fără sens, a unor lucruri știute de toată lumea și a acordat un spațiu mai generos aspectelor liturgice, arătând cum a apărut și s-a dezvoltat cultul mariologic, cum s-au dezvoltat Sărbătorile închinare Maicii Domnului și cum se reflectă cinstirea Maicii Domnului în spațiul ortodox, astăzi. De asemenea, autorul arată că un spațiu însemnat în cadrul lucrării sale i-a fost rezervat poeziei românești care se referă la Maica Domnului, căutând, prin modul de a trata tema, să realizeze o punte de legătură între cultul divin ortodox și spațiul cultural românesc. În cadrul unei întâlniri, pe care Preafericitul Părinte Patriarh Daniel a avut-o cu profesorii de religie din Arhiepiscopia Bucureștilor, adresându-se acestora, afirma că „sufletul culturii este cultura sufletului”, ceea ce înseamnă că numai un suflet cultivat și înnobilit de credință poate da naștere unei culturi însuflețite și însuflețitoare. Tocmai din cauza faptului că sistemul comunist a negat existența lui Dumnezeu a rodit o cultură fără suflet, spunea Preafericitul Părinte Patriarh Daniel în cuvântul său. Teza de doctorat a părintelui Mihail, care în a doua parte tratează despre poezia religioasă mariologică, vorbește tocmai despre cultura însuflețită de credință, realizând, astfel, legătura dintre prima parte a lucrării, dedicată cultului mariologic și a doua parte a lucrării, dedicată culturii cu tematică mariologică. Cât privește stadiul actual al cercetării, așa cum arătăm în partea introductivă a acestui cuvânt, tema aceasta a fost atinsă tangențial atât de către cercetătorii teologi, cât și de cei laici. Este meritul părintelui Arhimandrit Mihail Daniliuc de a veni cu o abordare nouă și foarte bine elaborată pe această temă, îmbogățind în egală măsură și literatura teologică liturgică și cultura românească.

Primul capitol din corpul propriu-zis al lucrării este dedicat cultului Maicii Domnului și modului cum acesta a apărut și s-a dezvoltat în Răsăritul ortodox, prezentarea începând cu elementele cele mai simple ale cultului mariologic, specifice primelor secole creștine, și continuând până la formele cele mai elaborate pe care le găsim astăzi în cultul divin ortodox. Sunt identificate și prezentate, atât Sărbătorile mari dedicate Maicii Domnului, cât și Sărbătorile mai mici și pomenirile la sinaxar, pe care le

menționează cărțile noastre de cult. Adică avem de-a face cu o prezentare completă, într-o sinteză reușită, a Sărbătorilor închinare Maicii Domnului. Deși aceste aspecte au făcut obiectul unor cercetări similare mai vechi, necesitatea abordării lor în cazul tezei noastre s-a impus de la sine. Clari-tatea și concizia celor prezentate în acest capitol confirmă calitatea autoru-lui de cercetător experimentat și matur.

Următorul capitol tratează despre prezența Maicii Domnului în cultul divin ortodox, atenția autorului concentrându-se, mai ales, asupra rugăciuni-lor și imnelor mariologice pe care le găsim în rânduiala Sfințelor Taine și în rânduiala Sfintei Liturghii. Menționăm, cu multă apreciere, noutatea acestei abordări. Până acum nu s-a făcut o prezentare amănunțită a invo-cărilor Maicii Domnului, prin intermediul rugăciunilor și al imnelor, în rân-duiala Sfințelor Taine, așa cum nu s-a făcut o prezentare amănunțită și completă al acelorași invocări în cadrul Laudelor bisericești și în cadrul Ierurgiilor mai importante, pe care Biserica le săvârșește pentru a sfinți persoana umană și firea înconjurătoare, cum sunt, de exemplu, Sfințirea apei mari, Aghiazma mică și Slujbele de înmormântare și de pomenire a celor adormiți. Meritul de a face acest lucru revine autorului prezentei lucrări. În plus, pe lângă prezentarea amănunțită a invocărilor Maicii Domnului în cadrul slujbelor divine, menționate mai sus, autorul face, în mod frecvent, analize teologico-dogmatice ale conținutului rugăciunilor și al imnelor pe care le identifică pe parcursul cercetării sale. O prezentare foarte interesantă, care ar putea stârni interesul specialiștilor în domeniul Teologiei Liturgice, este cea referitoare la pomenirea Maicii Domnului în rânduiala Proscomidiei, cercetarea întemeindu-se pe edițiile cele mai importante ale *Liturghierului* românesc. La fel de importantă și de interes pentru specialiști consider că sunt și rezultatele cercetării referitoare la formula de binecuvântare a anafurei, cercetare realizată pe baza acelorași ediții ale *Liturghierului* românesc.

A doua parte a lucrării este dedicată elogierii Maicii Domnului în poezia cultă românească. Înainte de a trece la prezentarea autorilor de poezie religioasă cu tematică mariologică și a poeziilor pe care ei le-au scris, autorul face câteva referiri la relația dintre cultură și Biserică, arătând că Biserica nu este doar locul săvârșirii cultului divin, ci și spațiul creator și promotor de cultură autentică. Referindu-se la relația dintre credință și cultură, Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, spunea următoarele: „Artele

și toată cultura poporului român au izvorât din cult, încât se poate spune că sufletul culturii românești este cultul ortodox. Cultul înseamnă cultivarea relației oamenilor cu Dumnezeu Creatorul, iar cultura înseamnă cultivarea relației oamenilor cu lumea, cu creația lui Dumnezeu. Când noi mulțumim lui Dumnezeu pentru creație, o facem pentru că suntem ființe inteligente și liturgice sau euharistice, adică recunoscătoare sau mulțumitoare. Cuvântul grecesc *euharistie* înseamnă recunoștință sau mulțumire. Când arătăm recunoștință față de Dumnezeu [...], atunci creștem în iubire, cultivăm relația noastră cu Dumnezeu Creatorul și sfințim creația Lui [...]. Liturghia a fost izvorul culturii românești, pentru că mai întâi *sufletul culturii este cultura sufletului*. Din iubirea și recunoștința oamenilor credincioși față de Hristos s-a dezvoltat și cultura dărnicii față de Biserica lui Hristos [...]. Din mulțumirea adusă lui Dumnezeu și din darurile oferite Bisericii s-a născut arta religioasă sau sacră, și anume muzica, poezia și literatura religioasă, miniatura, caligrafia, tiparul bisericesc, arhitectura și sculptura bisericească, iconografia, broderia și altele. Toate acestea au inspirat și luminat mai apoi cultura poporului român: școala, limba, literatura, arta, folclorul, onomastica, toponimia, sărbătorile legale, cultul eroilor, stema țării, imnul național, dar mai ales jertfelnicia și răbdarea românilor cu speranța biruinței asupra răului, ca tărie a legăturii dintre Crucea și Învierea lui Hristos arătată în viața poporului credincios”¹.

Deși, părintele Mihail nu se referă la toți autorii de poezie religioasă cu tematică mariologică și la toate poeziile alcătuite de ei pe această temă, ci doar la un număr de patruzeci dintre aceștia, într-o notă bibliografică aparte, ne dă o listă completă a tuturor „stihuitorilor” care au dedicat Maicii Domnului „memorabile creații poetice”. Având în vedere amploarea temei în discuție și, ca urmare, imposibilitatea de a o trata într-o teză de doctorat, autorul a ales să facă o selecție a unui număr restrâns de autori pe care să-i prezinte în teza sa. Astfel, după cum autorul însuși mărturisește, „selecția a inclus, deopotrivă, poezii în care scriitorii își exprimă admirația, o preacinstesc pe Sfânta Fecioară, urmăresc momente ale vieții sale, inseparabil legate de Dumnezeiescul său Fiu, Iisus Hristos, poezii care conțin adânci și smerite rugăciuni, dar și poeme care o invocă timid sau

¹ † DANIEL, PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, *Sfânta Liturghie - izvor de viață sfântă și lumină veșnică*, cuvânt înainte, în „Liturghier”, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012, pp. 9 – 10.

discret ca privilegiată a Cerului. Unii au avut în atenție textul biblic, fiind tentați de a pătrunde misterul acestuia, de a-i valorifica straturile și substraturile de profunzime; alții s-au inspirat din propria credință, împletindu-o cu rugăciunea și cu talentul versificării”. Între cei care au creat poezie cu tematică mariană sunt amintiți: Mihai Eminescu, Zorica Lațcu (Monahia Teodosia), Traian Dorz, Sfântul Ioan Iacob, Mitropolitul Bartolomeu Anania, Ioan Alexandru etc. Alții, precum Nichita Stănescu, Adrian Păunescu etc., nu au scris impulsionați de credință, ci sub presiunea exercitată de fascinația pe care a produs-o asupra loc persoana Maicii Domnului. Un aspect însemnat pe care ținem, neapărat, să-l menționăm, este cel legat de faptul că autorul s-a stăruit să arate cum inmografia mariologică bisericească se regăsește în poezia românească. Aceasta ne arată că unii dintre autorii poeziilor cu tematică mariană au fost oameni ai rugăciunii și cunoscători ai inmografiei mariologice.

Fiecărui dintre autorii menționați în această carte, părintele Mihail îi face o prezentare bio – biografică succintă, dar edificatoare, după care analizează cele mai importante dintre creațiile lor poetice cu tematică mariologică. Iată spre exemplu cum descrie autorul nostru poeziile alcătuite în cinstea Maicii Domnului de Mitropolitul Clujului, de vrednică pomenire, Bartolomeu Anania: „Poeziile lui Valeriu Anania ar putea fi socotite drept înalte doxologii închinare Maicii Domnului, sinteza credinței și jertfelniciei teologului de-a lungul mai multor ani de viață monahală. Venerarea poetică este rezultatul conștiinței lăuntrice a ierarhului care preaslăvește, prin mijloace stilistice și lingvistice aparte, pe prima făptură îndumnezeită, pentru a releva farmecul candid și frumusețea Maicii Domnului. În rugăciunile poetului adresate prin vers Mariei, se simte fluxul de putere și de iubire care izvorăște dinspre aceasta și faptul că prezența Fecioarei în viața sa aduce nădejdea „arvunei tihnei pe care vrem să o dobândim în veacul cel definitiv”. Analize și aprecieri de felul acesta întâlnim frecvent pe parcursul realizării capitolului în care se tratează despre poezia închinată Maicii Domnului. Acestea ni-l descoperă pe părintele Mihail ca pe un bun cunoscător al poeziei religioase românești, capabil să sesizeze ornamentația stilistică a versului și profunzimea teologică a conținutului acestuia, și una și cealaltă fiind conectate la frumusețea plină de rafinament și la profunzimea teologică a poeziei inmografice din cadrul cultului divin. Dacă mai este nevoie de un argument în plus pentru

a susține cele afirmate mai sus, aducem în atenție, pe scurt, analiza pe care autorul o face poemului *Cântecul potirului*, scris de Nichifor Crainic. Iată ce spune dânsul: „analizat în altă perspectivă (dintr-o primă perspectivă părintele Mihail consideră poemul o lecție de religie și de morală creștină, care cultivă nădejdea și credința în Dumnezeu încă din perioada copilăriei), poemul poate fi privit ca o *liricizare a Euharistiei*, în care se împletesc două motive sacre: al spicului de grâu, mai bine zis al *grâului hristoforic*, și al viței de vie, respectiv al vinului, ambele unite jertfelnic prin simbolul potirului”. Deși cititorul poate sesiza cu ușurință acest lucru parcurgând paginile cărții, pentru a evidenția și mai mult valoarea cărții în discuție, precizăm că autorul realizează cu multă ușurință trecerea de la analiza literară a unui text, în cazul nostru de la analiza poeziilor dedicate Maicii Domnului, la aprecieri teologico-duhovnicești de mare profunzime. Aceasta evidențiază atât pregătirea teologică temeinică a părintelui Mihail, cât și capacitatea dânsului de a descoperi conținuturile adânci ascunse în spatele cuvintelor simple.

În concluziile lucrării autorul face o prezentare succintă a conținutului fiecărui capitol, insistând în mod deosebit asupra celei de-a doua părți și arătând că poezia mariană este rezultatul credinței neștrămutate a poporului român și prilej de manifestare a evlaviei profunde, exprimate ca „un act reflexiv”, o transfigurare a experienței religioase în cuvânt, în texte de mare profunzime și sensibilă frumusețe.

Bibliografia lucrării este organizată pe capitole, după cum urmează: scrieri biblice, scrieri patristice, cărți de cult, cărți de cult – ediții critice, manuale și dicționare, lucrări și studii. Mulțimea operelor utilizate arată o informare serioasă și temeinică a autorului, care a condus la realizarea unei teze de doctorat, pe care acum ne-o oferă în forma ei publicabilă, a cărei valoare științifică merită toată aprecierea noastră.

Apreciind, o dată în plus, ineditul temei tratate, profunzimea teologică a conținutului cărții, maturitatea gândirii teologice exprimată în scris și frumusețea literară a textului și, în egală măsură, capacitatea dovedită a autorului de a construi o punte de legătură între cultul divin ortodox și cultura românească, recomandăm tuturor cititorilor care doresc să-și îmbogățească știința teologică și să-și înnoobileze inimile pline de evlavie cu har mângâietor, să poposească în tihnă asupra tezaurului înmiresmat cuprins între coperti. Și prin această carte, părintele Mihail, dovedește a fi

un om al timpului în care trăiește și un promotor al dialogului între două lumi care riscă, tocmai din lipsa unui dialog pe teme unificatoare, să se înstrăineze una de cealaltă. În plus, putem afirma că această carte are și un profund caracter misionar-pastoral, împlinind o misiune culturală printre slujitorii Bisericii și o misiune pastorală printre credincioșii laici.

Felicitându-l din toată inima pe părintele Arhimandrit Doctor Mihail Daniliuc, ucenic bun și prieten drag, îi doresc să aibă împlinută bucurie duhovnicească și din această rodire și îl îndemnăm să continue munca de cercetare și scriitoricească, pentru că cercetează bine și scrie cu folos.

Pr. Prof. Univ. Dr. Viorel SAVA
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

Introducere

Argument

Printr-o privire retrospectivă în istoria de peste două mii de ani a Bisericii noastre, devoalăm rolul și locul ei fundamental în viața umanității în general, dar, cu precădere, în a celor ce cred și mărturisesc „un Domn, o credință și un botez”. Deși a cunoscut neîncetate răstigniri, cât și râvnite învieri, nu contenește să ne ducă la Hristos, aducându-L în același timp pe Cel răstignit și înviat în existența noastră, împlinind, astfel, lucrarea de mântuire a credincioșilor. Conform planului economiei lui Dumnezeu, în cadrul acesteia, unul din locurile cele mai de seamă îl ocupă Fecioara Maria, care L-a născut pe Fiul lui Dumnezeu ca om, „pentru noi și-a noastră mântuire”, după cum mărturisim în Crez.

Deși evangheliile canonice cuprinse în Noul Testament nu sunt și nici nu și-au propus să se constituie în biografii detaliate ale Mântuitorului Hristos și ale Maicii Sale, totuși se remarcă ușor centralitatea lor hristologică, fapt ce explică puținele întâmplări care o au în centru, drept martor sau temă, pe Maica Domnului. Însă, în ciuda prezenței sale discrete – reflectare a smereniei exemplare ce i-a caracterizat întreaga existență pământească –, ea n-a lipsit niciodată din predica Apostolilor și din conștiința Bisericii creștine, chiar dacă taina ei s-a transmis fiilor Bisericii îndeosebi pe calea tradiției orale nescrise.

Sfinții Părinți, inspirați de Duhul Sfânt, au intuit primii importanța răspunsului rostit de Preasfânta Fecioară la Bunavestire: în glăsuirea ei ne regăsim fiecare dintre noi. Fără consimțământul său, dezrobirea din lanțurile morții a neamului omenesc nu s-ar fi putut realiza; „da”-ul rostit de ea constituie „începutul mântuirii noastre și arătarea tainei celei din veac”, după cum ne precizează troparul sărbătorii Bunevestiri.

Maica Domnului a fost prima persoană din lume ajunsă la îndumnezeire, prin Nașterea Mântuitorului Hristos, acceptând planul veșnic al lui Dumnezeu de a-i îndumnezei după har pe oameni. Fecioara Maria reprezintă o adevărată dogmă vie, fiind Maica Celui Care a desăvârșit Revelația și a întemeiat Biserica. Pentru nenumăratele ei merite în planul de mântuire

al omenirii, Biserica i-a acordat o importanță deosebită în cadrul exprimărilor dogmatice, în scrierile teologice, în iconografie, dar și în cultul divin ortodox.

Lucrarea *Maica Domnului în cultul divin ortodox românesc și în cultura română (poezia cultă)* își propune să evidențieze locul rugăciunii adresate Maicii Domnului în viața liturgică a Bisericii, dar și reverberațiile cultului Fecioarei Maria în istoria literaturii române, manifestate în creații poetice. Numărul și frecvența comemorărilor Sfintei Fecioare, marea varietate de laude consemnate de iconografie reliefează prezența constantă a Maicii lui Hristos în cultul divin ortodox, în general, și în cel românesc, în special. Nu putem vorbi despre existența Bisericii, ca adunare a celor ce cred și-L mărturisesc pe Hristos, Cel răstignit și înviat, dar nici despre primele forme de manifestare culturală a acestei credințe, fără să amintim de evlavia și prezența specială a Maicii Domnului, chiar în formele primare ale vieții liturgice a Bisericii, accentuând faptul că mădularele vii ale trupului tainic al lui Hristos nu au uitat-o nicidecum pe Sfânta Fecioară Maria. Alături de Mântuitorul Hristos, ea a fost nelipsită în sfintele biserici, în rânduiala liturgică, în iconografie, în scrierile patristice, dar și în rugăciunile particulare ale celor ce cred în dumnezeirea Fiul ei, Hristos Dumnezeu.

Prezența constantă a cultului Maicii Domnului în slujbele Bisericii a avut firești reverberații și în viața de zi cu zi a ortodocșilor români, așezată sub protejura ei. Recunoștința lor față de mult iubita Maică s-a concretizat nu doar în purtarea ei neconținută în sufletele lor, ci și în minunatele creații artistice închinată acesteia. Maica Domnului a fost proslăvită în atâtea compoziții muzicale, în pictură, în sculptură, în opere de artă, în creații populare sau în literatura cultă, încât nu există domeniu în care românii să nu fi manifestat cea mai profundă expresie a creativității umane, invocând-o.

Obiectivele lucrării și metodele științifice folosite în elaborarea ei

Obiective

A scrie sau a vorbi despre „Cea mai presus decât cerurile” constituie o temă de mare complexitate și o adevărată provocare. Chiar dacă pare un demers anevoios, totuși, animat de nesfârșita recunoștință și dragoste pen-

tru Maica Domnului, am alcătuit lucrarea de față având ca scop principal evidențierea locului și rolului Născătoarei de Dumnezeu în viața culturală a Bisericii lui Hristos din România, dar și în cea culturală a poporului nostru, ținând cont de faptul că evlavia pentru Preasfânta Fecioară nu apare doar ca o trăsătură a clerului, ci și a laicatului românesc. În chip deosebit, Născătoarea de Dumnezeu ocupă un loc special și în preocupările liturgice și teologice ale cinului monahal din țara noastră. Acest lucru l-am sesizat îndeosebi de când am intrat în monahism. Evlavia și dragostea față de Împărăteasa Cerurilor sunt la fel de puternice ca și în lumea laică, poate chiar mai stăruitoare, contopindu-se într-o tainică și intensă legătură spirituală: monahii își leagă viața și mântuirea de Maica Preacurată, iar ea le veghează drumul către Împărăția Cerurilor.

În elaborarea prezentei cercetări am urmărit atingerea parțială a aspectelor dogmatice și istorice, acordând un spațiu generos aspectelor liturgice. Unul dintre obiectivele noastre l-a reprezentat întocmirea unei sinteze a apariției și dezvoltării cultului mariologic în existența Bisericii, accentuând felul în care au luat naștere sărbătorile închinat Maicii Domnului. Un alt obiectiv vizează apariția și dezvoltarea cultului mariologic în spiritualitatea liturgică românească și modul concret de proslăvire a Maicii Domnului, așa cum reiese din rânduiala slujbelor oficiate în Biserica Ortodoxă Română.

În fine, o ultimă problemă abordată este aceea a modului în care cultul mariologic se regăsește nu doar în viața culturală a Bisericii noastre strămoșești, ci și în cea culturală a poporului român, încercând să evidențiem că prezența Maicii Domnului în poezia cultă reprezintă o reverberație a credinței nutrite de veacuri pentru Născătoarea de Dumnezeu.

Metode de lucru

Termenul de *metodă* are înțelesul de *cale* sau *drum* către realizarea unui anume țel. Constituirea științifică a unei metode și eficacitatea sa sunt date de proiecția aspectelor sau realităților investigate. Sursa fiecărei metode se află în realitatea obiectivă, ca rezultat al cunoașterii acesteia. Studiul propus în prezentul proiect presupune utilizarea mai multor metode de cercetare:

- *metoda istorică*, presupune examinarea a trei componente:

- *heuristica sau identificarea izvoarelor* – formularea problematicei în raport cu cercetarea istorică;

- *critica sau dialogul dintre istorie și izvoare* – are în vedere autenticitatea surselor, perioada în care au fost alcătuite și veridicitatea lor;

- *interpretarea* – se referă la analiza izvoarelor, într-o succesiune istorică, în direcția construirii unui raționament.

Am folosit metoda istorică, în cele trei aspecte, în capitolul I, unde am abordat istoricul cultului mariologic și evoluția lui. De asemenea, am utilizat aceeași metodă și la evidențierea legăturii dintre cultul marial primar și cel contemporan din Biserica Ortodoxă Română.

- *metoda comparativă* se utilizează pentru o evaluare cât mai obiectivă, comparația reprezentând motorul cunoașterii. Pe baza comparațiilor se pot alcătui asemănări ori deosebiri, se întocmesc ipoteze sau teorii. Metoda permite formularea unor indici comparativi care să reliefeze anumite aspecte vizate. În studiul de față, am comparat cultul mariologic din primele veacuri cu cel de astăzi;

- *analiza sistemică a documentelor* – acestea vor fi sistematizate, din punctul de vedere al analizei, după: vechime, destinatar, grad de accesibilitate. În principal, metoda va fi necesară în cazul unor texte patristice și liturgice invocate în sprijinul ipotezelor de lucru propuse;

- *metoda genetică-regresivă* – face trimiteri la o stare de lucruri existentă anterior, permițând o cunoaștere temeinică a unui eveniment istoric. Ea devine aplicabilă acolo unde lipsa de documente poate fi suplinită prin deducții pe seama documentelor anterioare. Este metoda care încearcă să identifice cauza inițială a faptului generator. Această metodă am folosit-o la elucidarea modului de apariție a cultului marial pe teritoriul patriei noastre în primele veacuri după Hristos, în lipsa unor documente concrete.

- *metoda filologică sau lexicală* – presupune stabilirea unor realități pe baza datelor lingvistice. Am recurs la ea spre a putea avea acces la unele studii scrise în limbile engleză, franceză, rusă, greacă, privind cultul marial în unele tradiții locale;

- *metoda geografică sau cartografică* – am utilizat-o îndeosebi în contextul identificării apariției și dezvoltării cultului marial în spațiul geografic românesc, evidențiind o serie de caracteristici naționale;

- *analiza literaturii de specialitate* – constituie un pas important în realizarea cercetării propuse. Prospectarea literaturii de specialitate cu privire la cultul marial în viața liturgică a Bisericii Ortodoxe Române deosebește nivelul la care se află cercetarea și punctul de plecare al prezentei lucrări.

Stadiul actual al cercetării

Despre viața Maicii Domnului și prezența ei în cult s-a scris mult. Numeroși dogmațiști, istorici, liturgiști au dedicat mariologiei ortodoxe spații largi, evidențiind locul și rolul cultului marial în Biserica răsăriteană¹. În Ortodoxie, mariologia nu reprezintă un capitol de sine stătător; ea este nedespărțită de învățătura creștină în ansamblul ei, și mai cu seamă, de hristologie. Majoritatea autorilor au tratat aceste aspecte împreună, însă există și lucrări dedicate doar prezenței Maicii Domnului în teologia și viața

¹ *Viața Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Maria*, traducere din limba engleză de Monahia Theodora VIDESCU și Constantin FĂDUR, Ed. Doxologia, Iași, 2013; *Trei vieți bizantine ale Maicii Domnului, de Epifanie Monahul, Simion Metafrastul, Maxim Mărturisitorul*, traducere și postfață de diac. Ioan ICĂ jr, Ed. Deisis, Sibiu, 2007; *Viața Maicii Domnului*, de Arhim. Vasiliu BACOIANIS, traducere din greacă de Anca CURELARU, Ed. Cartea Ortodoxă, București, 2007; *Preasfântă Fecioară Maria* de Pr. Prof. Alexander SCHMEMANN, Ed. Basilica, București, 2014; † VISARION Episcopul Tulcii, *Învățătura mariologică a Sfântului Nicolae Cabasila în spiritualitatea ortodoxă a sec. al XIV-lea*, Ed. Basilica, București, 2012; Pr. Adrian Lucian DINU, *Maica Domnului în Teologia Sfinților Părinți*, Ed. Doxologia, Iași, 2009; Monahul TEOCLIT DIONISIATUL, *Maica Domnului în teologia și iconografia Sfinților Părinți*, Ed. Bizantină, București, 2002; Pr. Adrian DINU, *Fecioara Maria, prototip al vieții duhovnicești - tâlcuire a operei Sfântului Irineu de Lyon*, Ed. Trinitas, Iași, 2008; Diac. Ioan ICĂ Jr., *Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isihastă a secolului XIX: Grigorie Palama, Nicolae Cabasila, Teofan al Niceei*, Ed. Deisis, Sibiu, 2008; KNAZEV Alexis, *Maica Domnului în Biserica Ortodoxă*, traducere din limba franceză de Lucreția Maria VASILESCU, București, Ed. Humanitas, 1998; ȚEPELEA Marius, *Mariologia primelor trei secole*, Ed. Ermia, Deva, 2004; ȚEPELEA Marius, *Mariologia primelor trei secole*, Ed. Ermia, Deva, 2004; Prof. Vasile LOICHIȚA, *Doctrina Sfântului Ioan Damaschin despre Maica Preacurată*, Cernăuți, 1937; Monahia Semfora GAFTON, *Maica Domnului în Biserica Ortodoxă*, Ed. Sophia, București, 1998; Pr. Prof. Vasile MIHOȘ, *Șapte tâlcuiri biblice despre Maica Domnului*, Ed. Christiana, București, 1996; Pr. Michel LAROCHE, *Maica Domnului în trăirea duhovnicească a Bisericii Ortodoxe*, traducere din limba franceză de Dora MEZDREA, Ed. Sophia, București, 2004.

liturgică a Bisericii Răsăritene². Tema mariologiei i-a preocupat și pe profesorii de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Iași, care au scris și publicat numeroase studii³.

² Pr. Prof. Ene BRANIȘTE, „Cinstirea Maicii Domnului în cultul ortodox și formele ei de exprimare”, în *Ortodoxia*, anul XXXII, nr. 3, iulie-septembrie, 1980; †Antonie PLĂMĂDEALĂ, „Maica Domnului în teologia și viața ortodoxă”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XCVI, 1978, nr. 9-10, p. 115; † CALINIC BOTOȘĂNEANUL, *Paraclisul Maicii Domnului, o scrisoare de pocăință a sufletului*, Ed. Pars Pro Toto, Iași, 2013; Pr. Dr. N.C. BUZESCU, „Panaghia Theotokos, în imnologia Mineiilor”, în *Ortodoxia*, XXXII (1980), nr. 3, p. 553; *Idem*, „Teotokos și hristologie în canoanele, stihirile, dogmaticile și troparele Octoihului Mare”, în *Ortodoxia*, XXIX(1977), nr. 1, pp. 20-46; Prof. Dr. I BELU, *Maica Domnului în lumina imnelor liturgice*, Caransebeș, 1941; Pr. Ilarion FELEA, „Maica Domnului în lumina imnelor liturgice”, în *Revista Teologică*, XXXIII (1943), nr. 1-2, pp. 125-128; Prof. Cornel RĂDULESCU, „Primele traduceri românești ale cărților de ritual”, în *Glusul Bisericii* XXXIV (1975), nr. 3-4, pp. 340-354; V. GHEORGHIU, „Bunavestire”, în *Candela*, nr. 24, 1923, nr. 1-2, p. 46; Pr. Prof. Ioasaf GANEA, „Învățătură despre Maica Domnului”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XCVIII, 1980, nr. 9-10; Mgr. C. PÎRVU, „Temeiurile ortodoxe ale cultului Maicii Domnului”, în *Studii Teologice*, VI, 1954, pp. 188-218; Pr. Gh. TILEA, „Maica Domnului după cărțile noastre de cult”, în *Glusul Bisericii*, XXIX, 1971, nr. 1-2, pp. 80-93; Pr. C. GALERIU, „Maica Domnului Povățuitoare”, în *Ortodoxia*, XXXII, 1980, nr. 3 pp. 154-168; Diacon Gheorghe BĂBUȚ, *Maica Domnului ocrotitoarea României*, Ed. Pelerinul Român, Oradea, 1994; Pr. Dr. Ion BÎRNEA, *Preacinstirea Maicii Domnului oglindită în cântările Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova 2010.

³ Pr. Prof. Dr. Viorel SAVA, „Învățătura despre Maica Domnului și reflectarea ei în cultul și iconografia ortodoxă”, în *Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza»*, Iași, Teologie, 1997–1998, pp. 57–78; Pr. Prof. Dr. Viorel SAVA, „Cultul Maicii Domnului în Catolicism și Ortodoxie – studiu comparativ”, în *Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza»*, Iași, II, Teologie, (1993-1994), pp. 245–261; Pr. Prof. Dr. Viorel SAVA, „Hristocentrismul sărbătorilor mariologice”, în *Teologie și Viață*, XII(LXXIX), 2003, nr. 7-12; Pr. Prof. Dr. Petre SEMEN, „Despre Maica Domnului”, în *Mitropolia Olteniei*, an XI, nr. 4 iulie-august, 1988; Prof. Dr. Carmen BOLOCAN, „Marile sărbători creștine – argument filologic și teologic al vechimii creștinismului românesc”, în vol. *Conservarea și restaurarea Patrimoniului cultural*, vol. 4, Editura Trinitas, 2001, pp. 260-288; Pr. Adrian DINU, „Fecioara Maria și Biserica”, în *Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural*, vol. V, sub redacția Prof. Univ. Dr. Ing. Cornelii ONISCU, CP III Drd. Nicoleta VORNICU, Trinitas, 2003, pp. 272-283; *Idem*, „Sfânta Fecioară Maria în imnele Sfântului Efreim Sirul”, în *Analele științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza»*, Iași, Teologie, tom II (1993-1994), Iași, pp. 75-91; *Idem*, „Cultul și sărbătorile Maicii Domnului în epoca patristică”, în *Analele științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza»*, Iași, Teologie, tom VI (2001), pp. 149-162; Diac. Cătălin Vatamanu, „Maica Domnului în Taina Sfântului Maslu”, în *Lumină Lină (Gracious Light)*, Revistă de

Dacă acestor clasice teme teologia românească și cea occidentală le-au acordat spații generoase, referitor la subiectul inedit ce ne-am propus a-l dezvolta, *Maica Domnului în cultura română (poezia cultă)*, există lucrări care au abordat problematica doar tangențial. După anul 1990 s-au publicat mai multe antologii de poezie românească religioasă⁴, criticii sau editorii lor reliefând aspecte generale privind legătura dintre rugăciune și poezie, dar nu s-au făcut studii care să pună în lumină poezia mariologică și modul poezilor noștri de a se raporta la Maica Domnului.

Cuprinsul lucrării

Spre a răspunde cerințelor propuse în obiectivele prezentei teme de cercetare, am structurat cuprinsul acesteia în cinci capitole, fiecare conținând mai multe subcapitole, în funcție de complexitatea subiectului, precedate de o introducere și urmate de concluzii. Introducerea cuprinde un argument privind importanța și actualitatea temei pentru Teologia Liturgică, dar și pentru viața bisericească în general, apoi obiectivele lucrării și metodele științifice folosite, stadiul actual al cercetării în domeniul propus, precum și expunerea sistematică a cuprinsului lucrării.

spiritualitate și cultură românească, Romanian Institute of Orthodox Theology and Spirituality, New York, an VIII (2003), nr. 3, pp. 17-24.

⁴ *Poezie română religioasă, Antologie, prefață și note biobibliografice* de Florentin POPESCU, Ed. Coresi, București, 2002; *Spre Tine, Doamne*, antologie de poezie religioasă îngrijită de Preot Nicolae STATE-BURLUȘI, Ed. Antim Ivireanul, Râmnicu Vâlcea, 2012; *1700 de ani de poezie religioasă*, antologie, prefață, note, bibliografie de Mircea CROITORU, Editura Ager, București, 2003; *Poeziile creștinilor români*, antologie și cuvânt înainte de Mircea CIOBANU, Ed. „Casa Școalelor”, București, 1994; Irina NICOLAESCU, Sergiu I. NICOLAESCU, *Rugăciunile poezilor*, Antologie de poezie religioasă românească, ediția a II-a, Ed. Paralela 45, Pitești, 2002; *Poezie creștină românească*, ediție îngrijită de Magda URSACHE și Petru URSACHE, Editura Institutul European, Iași, 1996; *Din adâncimi de suflet, Doamne – Ruga poezilor*, Antologie de poezie creștină, ediție îngrijită de Nicolae CIUDIN și Aurelia CIUDIN, Ed. Helios, Iași, 1995; *Duh și slovă*, ediție îngrijită de Magda URSACHE și Petru URSACHE, Editura Junimea, Iași, 2002; *Poezia religioasă românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003; Ioan DRAGOTĂ, *În numele credinței*, Editura Ornella Studio Design, Timișoara, 2010; Mihai EMINESCU, *Poezii și articole religioase*, antologie de Ion BUZAȘI, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2006.

Primul capitol, intitulat „Cultul Maicii Domnului în viața bisericii. Istoria apariției și dezvoltării cultului mariologic”, cuprinde cinci subcapitole, unde am prezentat aspecte generale privind apariția cultului mariologic și modul lui de manifestare în primele trei secole, cu precădere în ritualul euharistic, și câteva idei referitoare la extinderea cultului marial de la ritualul euharistic la celelalte slujbe din biserică.

După aceasta, am abordat o problemă de maximă importanță: disputele dogmatice privind cultul Maicii Domnului în Biserica primară. Trebuie să precizăm că Biserica nu a considerat necesară, nici în vechime și nici astăzi, sistematizarea învățaturii de credință după modelul curentelor filosofice antice, întrucât scopul Creștinismului este propovăduirea și trăirea după modelul desăvârșit, Hristos, Fiul lui Dumnezeu și Fiul Fecioarei. De aceea, Sfânta Biserică și-a definit doctrina pe măsură ce se vedea atacată de erezii, prilej cu care nu se limita doar la trasarea liniilor adevăratei învățături, ci de fiecare dată urmărea să facă văzut Duhul învățăturilor, iar nu doar învățăturile, ajutându-ne să deosebim adevărul de exagerare, urmând linia Sfinților Părinți și păstrând Duhul Care i-a inspirat în scrierile lor pentru apărarea Adevărului.

Un subiect important îl reprezintă analiza apariției sărbătorilor mariale: ca la ceilalți sfinți, cinstirea Maicii Domnului în cultul public al Bisericii s-a manifestat, încă de la început, prin multiple forme sau modalități de expresie; dintre ele, cea dintâi ca importanță este instituirea de sărbători sau zile anumite din cursul anului bisericesc consacrate pomenirii și cinstirii ei deosebite.

Capitolul al II-lea, intitulat „Maica Domnului în cultul divin ortodox și în spiritualitatea liturgică românească”, cuprinde șase subcapitole având ca temă principală, apariția și dezvoltarea cultului mariologic în spațiul românesc și modul concret al prezenței Maicii Domnului în cultul divin public al Bisericii Ortodoxe Române astăzi; subcapitolele detaliază subiectul după cum urmează: „Maica Domnului în Sfintele Taine”, „Maica Domnului în Sfânta Liturghie”.

Capitolul al III-lea, intitulat „Maica Domnului în laudele bisericesti”, are ca subiect central reflectarea cultului marial în cultul divin ortodox zilnic, așa cum reiese din rânduiala Bisericii Ortodoxe Române astăzi.

Cel de-al IV-lea capitol al tezei, „Aspecte mariologice în ierurgiile mai importante și în unele slujbe de binecuvântare a vieții omului”, cuprinde

trei subcapitole în care prezentăm cum se reflectă cultul marial în rânduiala Sfințirii Mari a apei, la Bobotează, în cea a Sfeștaniei sau Aghesmei mici și în rânduielele legate de sfârșitul existenței pământești a omului.

Ultimul capitol, al V-lea, numit „Maica Domnului în cultura română (poezia cultă)”, cuprinde două subcapitole: „Biserica și cultura”, unde am expus câteva considerații generale despre Biserică și cultură, despre cult și cultură, efectuând o sumară radiografie a relației dintre Biserică și cultură în contextul lumii contemporane; în subcapitolul al doilea am prezentat tema „Maica Domnului în cultura română”, oprindu-ne la o latură a ei, poezia cultă. În cadrul acestui subcapitol am abordat operele poetice a 40 de scriitori români închinată Maicii Domnului, precedate de un argument referitor la selecția textelor, din multitudinea celor consultate.

Sfârșitul lucrării este dedicat concluziilor, sintetizând chestiunile legate de apariția și dezvoltarea cultului mariologic în spațiul liturgic românesc și modul concret cum se prezintă el astăzi în rânduiala Bisericii Ortodoxe Române. De asemenea, concluziile privesc și extinderea evlaviei față de Fecioara Maria din biserică în viața de zi cu zi a românilor, regăsindu-se nu doar în simțirea și trăirea lor, ci și în cultura română, respectiv în poezia cultă.